

Василенко Л.І.

Василенко Лариса Іванівна;

рік народження – 1969; аспірант
ОДУ; посада – ст. викладач
департаменту екології МФ НаУКМА;
напрямок досліджень – ландшафтна
екологія.

Ландшафтний підхід до оптимізації природно- заповідного фонду (на прикладі Миколаївської області)

На сучасному етапі господарська діяльність людини має вирішальну дію на структурно-функціональну організацію, саморегуляцію та саморозвиток географічної оболонки (ГО). З метою запобігання негативному впливу та пом'якшення антропогенного навантаження на природне середовище, а особливо його біологічну складову, в 1992 році у Ріо-де-Жанейро була прийнята конвенція про біорозмаїття, а згодом вступила в дію загальноєвропейська стратегія у галузі біологічної та ландшафтної різноманітності. Ці документи спрямовані на збереження максимально можливого біорозмаїття та багатства природних комплексів шляхом охорони, покращення стану та відновлення окремих компонентів і ландшафтів в цілому. Враховуючи, що проблема природного розмаїття глобальна, вирішити її у найближчий час неможливо. На першому етапі важливе значення має розробка напрямків його дослідження та оцінки.

Різноманітність – це умова існування життєвого середовища усього людства. Вона являє для суспільства екологічну, економічну, еволюційну, наукову, естетичну, демографічну, національну цінність [6]. Існуюче природне розмаїття, головними формами якого є біологічне, абіотичне та ландшафтне, виступає як гарант стійкості, стабільності та надійності ГО. Що стосується людини – це первинні матеріальні та духовні цінності, без яких вона не може існувати. Духовні лиш спостерігаються та не вичерпуються, а матеріальні, у першу чергу ресурсний потенціал, вичерпуються, тому їх використання слід нормувати і тим самим забезпечити

збереження розмаїття, яке необхідно для еволюції і функціонування ГО, задоволення різноманітних потреб безперервно зростаючого населення. Особливо гостро проблема охорони існуючого розмаїття стоїть в регіонах з високим ступенем антропогенного перетворення ландшафтів, де порушена рівновага між промисловими об'єктами, ріллею, природними кормовими угіддями, водно-болотними та іншими геосистемами. Найбільш нестабільними в екологічному відношенні є ті райони, в яких площа господарських земель перевищує площу умовно природних. Внаслідок порушення цього співвідношення, а відповідно і зменшення розмаїття, різко зменшилась ерозійна стійкість агроландшафтів, знизилась швидкість відновлення природної ґрунтової родючості, відбувається засолення ґрунтів, замулення водойм та інші негативні явища.

В умовах майже суцільного перетворення території ті ділянки, що знаходяться у відносно первинному стані, можна вважати резерватами існуючого природного розмаїття. Одним із шляхів його збереження є занесення таких земель до ПЗФ.

Географічні умови Миколаївської області зумовили інтенсивний розвиток виробництва в її межах, особливо сприятливими вони були для сільського господарства, що зумовило надмірне розорювання території і деформацію природних ландшафтів (понад 95 % від загальної площі), мало перетворені ділянки займають здебільшого незручні для господарського освоєння місця: схили річкових долин, балок, яри та ін. Відповідно до цього в області сформувалась мережа об'єктів ПЗФ.

Найбільш повна інформація про них зібрана під час проведення первинної степової інвентаризації в рамках проекту IUCN "Охорона степів та екологічно збалансоване сільське господарство в Росії і Україні" (1996). Затверджені цією програмою критерії відбору ділянок базуються лише на біологічній складовій ландшафту: де переважає первинна степова рослинність; на яких можна відновити вторинний степ; що мають важливе значення як місце розмноження, зимівлі або міграції степових видів; території офіційно зареєстровані як такі, що охороняються або зарезервовані, де мешкають види Червоних книг IUCN та України; що мають природну степову рослинність та площу не менше 100 га, а також які мають значення для відновлення вторинного степу площею понад 500 га; території, на яких користувачі хотіли б ввести екологічно збалансоване сільськогосподарське виробництво.

Під час проведення інвентаризації увага приділялась тільки зональним степовим ділянкам, поза нею лишилися лісостепові території та атональні водно-болотні угіддя, які є не менш цікавими та важливими для вирішення проблеми збереження природного розмаїття.

Створений перелік варто взяти за основу, але з урахуванням його недоліку, а саме відсутності детальних ландшафтних досліджень, які б мали бути основними

для будь-яких робіт по виявленню місць, що заслуговують на увагу під час створення єдиної природно-заповідної мережі.

На відміну від пануючого в області біологічного підходу до виділення об'єктів ПЗФ, коли враховується лише органічний компонент геосистеми, рекомендований ландшафтний підхід до обґрунтування потреби в особливій охороні певних територій дає уявлення про них, як про цілісні єдності, окремі елементи яких перебувають у взаємодії на енергетично-речовинному рівні [5]. Врахування всіх ландшафтотворчих компонентів надає можливість забезпечити ефективну дію основних властивостей (саморозвитку та самовідновлення) природних геосистем, чим зумовлюється їх збереження у первинному стані [2].

При застосуванні науково обґрунтованого ландшафтного підходу постає питання перегляду існуючої мережі природно-заповідних територій, з урахуванням типовості, унікальності та репрезентативності об'єктів, які належать до неї. Вирішення цього питання повинно відбуватись поетапно.

На першому етапі рекомендується проводити:

- систематизацію зареєстрованих об'єктів ПЗФ, резервованих та рекомендованих ділянок, які наводяться у вищезгаданій програмі; її слід проводити з урахуванням існуючого фізико-географічного районування Миколаївської області та на основі біоцентрично-сітьової структури ландшафтів;
- доповнення переліку інвентаризованих об'єктів; особливо детального обстеження потребує територія, розташована в межах Причорноморської середньостепової провінції, оскільки вона не представлена жодним природним заповідником, на відміну від інших [1]. Також слід звернути увагу на ті фізико-географічні райони, в яких зафіксовано лише по одному об'єкту або відомості про такі взагалі відсутні. До цих районів належать:
 - * Ширяївсько-Кудрявцівський та Северинівсько-Широколанівський Південно-Подільської схилово-височинної, Посад-Покровсько-Білозерський Нижньобузько-Дніпровської фізико-географічних областей. Не повинна залишитись без уваги і незначна ділянка лісостепової зони, яка розташована на північному сході досліджуваного регіону в межах Дністровсько-Дніпровської провінції Південно-Подільської та Південно-Придніпровської височинних фізико-географічних областей. Варто врахувати і азональні території, до яких належать водно-болотні угіддя, розташовані в межах річкових заплав, а саме землі вздовж Південного Бугу поблизу міста Нова Одеса, та ділянка заплави Інгулу між гирлом р.Громокля та с.Інгулка;
 - * визначення природного розмаїття, відповідно до якого буде відбуватись з'ясування репрезентативності та надаватиметься статус

заповідності кожній з наведених ділянок.

Для існуючих нині природно-заповідних земель здебільшого характерне розташування у днищах балок, а особливо їх гирлових частинах; на нижніх ділянках схилів річкових долин, тобто у зонах конвергенції речовинно-енергетичних потоків. Саме через ці потоки відбувається зв'язок між господарськими об'єктами та охоронними територіями, що призводить до руйнування природних систем навіть в умовах повної заповідності. Тому на другому етапі рекомендуємо розглянути кожен окремих об'єкт загальної мережі і визначити його територіальну організацію:

- провести дослідження внутрішньої ландшафтно-структури з її попереднім великомасштабним картуванням;
- виділити межі об'єкта в цілому з урахуванням його зв'язків з оточуючим середовищем, базуючись на позиційно-динамічній, пара-генетичній структурі ландшафтів;
- провести внутрішнє зонування об'єктів з визначенням конкретних функцій кожної зони відповідно до його ландшафтно-структури;
- проводити систематичний контроль динаміки ландшафтів з метою подальшого перегляду внутрішньої територіальної організації.

В результаті використання ландшафтного підходу до проблеми оптимізації ПЗФ створюються сприятливі умови для збереження та відновлення природного розмаїття.

Література.

1. Андрієнко Т.А., Онещенко В.І. Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні // Український географічний журнал. – 1995. – № 1-2. – С. 64-68.
2. Гетьман В.І. Екологічний оптимум зміненого ландшафту і шляхи його відтворення // Людина в ландшафті ХХІ століття. – К., 1998. – С. 66-67.
3. Казаков В.І. До тотального заповідання ландшафтів // Людина в ландшафті ХХІ століття. – К., 1998. – С. 75-77.
4. Онещенко В.І., Малишева Н.Р. Організаційно-правові засади збереження біологічного розмаїття. Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – К., 1997. – С. 11-43.
5. Руденко Л., Шевченко Л., Ющенко О. Географічні підходи до визначення оптимальної мережі заповідних територій в Україні // Ойкумена. – 1995. – № 1-2. – С. 57-62.
6. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Ідеологія і механізми охорони навколишнього середовища // Український ботанічний журнал. – 1995. – Т. 52. – № 5. – С. 589-599.
7. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Ємельянов І.Г. Концептуальні засади наукового розуміння біорозмаїття // Конвенція про біологічне розмаїття: громадська обізнаність і участь. – К., 1997. – С. 11-23.